

Yard. Doç. Dr. Yeşim Tükel Kılıç
Okan Üniversitesi
Almanca Mütercim Tercümanlık
Anabilim Dalı

Wilhelm von Humboldt'ta Ulusal Kimlik ve Dil Sorunsalı: Yabancılığın İçinden Bütün'e Ulaşma Çabası*

ABSTRACT

**The Problem of the National Identity and Language in Wilhelm von
Humboldt's Philosophy:
The Road Through the Foreignness to the Undivided Unity**

As one of the most important philosophers in 19th century, Humboldt considers - in additions to other subject matters- the relation between the language and nation in *The Heterogenity of Language and its Influence on the Intellectual Development of Mankind* [Über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues und ihren Einfluß auf die geistige Entwicklung des Menschengeschlechts]. The study deals with the analysis of Humboldt's work from the perspective of the national identity and language problem. The analysis is based on the notion of Benedict Anderson's "imagined communities". Although specific notions, *topoi*, such as *building national identity* and *homogeneity*; *rewriting the history*; *building a national mind* and *difference*; *othering* and *the role of the language in nation building* will not be the focus point of this study, but they will form the framework for the analysis.

"Dil tamamlanmış bir yapıt [ergon] değil, bir etkinliktir [energeia]." Wilhelm von Humboldt dendiğinde hemen akla gelen bu cümlenin, çağdaş dil ve kültür kuramlarına, ayrıca çeviri araştırmalarına yeni bir bakış getirdiği herkesçe bilinir (Bkz. Frey, 1997: 61; ayrıca bkz. Apel, 1982: 145). Diller, kültürler ve ulusların nihai ve mutlak değil, hareketli, değişken ve dolayısıyla göreceli büyüklükler olduğu görüşüne kapı araladığını söyleyebileceğimiz bu cümle,

* Bu metin, İÜ Alman Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda tamamlamış olduğum *Alman Ulusçuluğunun Dil Merkezli İnşası: Düşünsel Bir Model Olarak Alman Ulusçuluğuna Dışarıdan Bir Bakış* başlıklı doktora tezimin bir bölümünden makaleye dönüştürülmüştür (Bkz. Tükel-Kılıç, 2008).

günümüzde de çeşitli tartışma düzlemlerinde sıkça dile getirilmektedir. Aslında Aristoteles'ten devralınmış olan ve kültürel çoğulluk fikrinin mimarlarından Herder'de de karşımıza çıkan bu *ergon* ve *energeia* kavramlarının (Bkz. Böhler, 1995: 253-254) beraberinde getirdikleri, Humboldt düşüncesinde merkezi bir önem taşımaktadır. Humboldt'un, bu merkezi kavramlar etrafında şekillendiği dil ve ulus anlayışıyla, özellikle Alman dilini merkeze alarak bir Alman ulusçuluğu ve milliyetçiliği fikrini inşa etmenin düşünsel ve ontolojik temellerini arayan dönemin bazı düşünürleriyle benzeştiği kadar, onlardan ayrıldığı noktalar da vardır. Humboldt sadece Alman dilini ve Alman ulusunu değil, genel ve soyut anlamda dil ile ulus ve kültür arasındaki ilişkiyi de araştırmıştır ve bunlara farklı bir perspektiften bakmaya davet etmesi, Humboldt'un en önemli 19.yy. dil felsefecilerinden biri olarak kabul edilmesinin başlıca gerekçelerindedir. Döneminin Romantik ve idealist milliyetçi söyleminin eğilimiyle karşılaştırıldığında, bu kendine özgü ulus ve dil anlayışıyla Humboldt'un daha ılımlı hatta belki de alternatif denilebilecek bir tutuma yakın durduğu söylenebilir. Elbette bu türden kabuller, kimi zaman Avrupa düşüncesi açısından yenilikçi, ılımlı ve alternatif olabilmekle birlikte, dışarıdan bakıldığında fazlasıyla Avrupamerkezci yaklaşımlar da içeriyor olabilirler. Eldeki çalışmanın amacı, bu ihtimali de göz ardı etmemeye çalışarak, Humboldt'un *İnsanın Dil Yapısındaki Farklılıklar ve Bunların İnsan İrkinin Tinsel Gelişimine Etkileri Üzerine* [*Über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues und ihren Einfluß auf die geistige Entwicklung des Menschengeschlechts*]¹ başlıklı kitabından hareketle düşünürün dil ve ulus bağıntısını nasıl kurduğunu, buradan hareketle de dil üzerinden ulusal kimlik ve farklılık bilincinin inşasında nasıl bir tutumu benimsediğini tartışmak. Humboldt'un dil, ulus ve kültür gibi başlıkları çeşitli perspektiflerden tartıştığı ve araştırmalarının sonuçlarını ortaya koyduğu pek çok çalışması olmasına rağmen bu metnin seçilmiş olmasının nedeni ise, onun diğer çalışmalarında dili pek çok perspektiften ele alan ve çok sayıda görüşünü toplu halde içeren monografik yapıda bir kitap olması.

Böyle bir sorgulamanın merkezinde değilse de arka planında, Benedict Anderson'ın “hayali [tasavvur edilmiş] cemaat”² kavramından ve dillerin uluslar

¹ Söz konusu metinden ve diğer Almanca başvuru kaynaklarından alıntıların çevirileri, aksi belirtilmediği sürece bana aittir.

² Benedict Anderson'ın kullandığı İngilizce “imagined communities” kavramı Türkçeye “hayali cemaat” olarak çevrilmiştir (Bkz. Anderson, 2004). Kanımca bu ifade, Anderson'ın yanı sıra Ernest Gellner, Eric Hobsbawm gibi ulusçuluk kuramları üzerine çalışan tarihçilerin ulusal kimliklerin belli toplumsal, siyasi, ekonomik, tarihsel vb. süreçlerin *sonucu olarak* “icat” edilmiş olduğu düşüncesini tam olarak yansıtmıyor.

da dahil olmak üzere her türlü cemaatin inşasında kurucu bir rol üstlendiği düşüncesinden yola çıkıyorum (Bkz. Anderson, 2004: 29). Tabii tarihte Avrupa modernleşmesiyle birlikte karşımıza çıkan uluslaşma süreçleri ve ulusal kimlikler söz konusu olduğunda, ulusal kimlikler arasında büyük farklılıklar olmasına rağmen, kimliklerin kuruluşunda bazı ortak eğilimlere rastlanabildiğini de biliyoruz. Sözgelimi ulusal kimliklerin, istisnalar olmakla birlikte genel eğiliminin, önceki dönemlerin cemaatlerinden farklı olarak homojen bir topluluk olarak kendini inşa etmek isteği; çoğul kültürden bir ulus kimliği altında homojen bir kimlik yaratma sürecinin bir bakıma yeni bir *bellek* ve dolayısıyla *tarih* inşasını da beraberinde getirmesi; ortak ve homojen bir kimlik ve ayrıca ortak bir ulusal tarih ve bellek inşasıyla çizilmek istenen ulusal sınırın aslında, sınırın *içerisi* ile *dışarı* arasında bir *farklılık* inşasını da beraberinde getirmesi, dolayısıyla kimliğin içeride *benzer* olanlarla kurulurken, dışarıdaki *farklı* olanların da *ötekileştirilmesi* bunlardan bazıları.³ Ulusal dil ile düşünce, yani ulusa ait dünya görüşü arasında bir bağ olup olmadığı ise, tartışmaya eklenebilecek başka bir boyut. Buradan hareketle, ulusal kimliklerle birlikte tarihin yeniden yazılması, ulusal belleğin inşası, farklılık inşası ve ötekileştirme ve uluslaşma sürecinde dilin kurucu rolü, dil ile düşünce arasındaki ilişki gibi kavram ve başlıklar, arka planda bu çalışmanın kılavuz çizgilerini oluşturacaktır.

1. Humboldt'un Dil Anlayışı: *ergon* değil *energeia*

Clemens Menze, Humboldt'ta dil ile ulus arasındaki ilişkiyi sorguladığı çalışmasında, düşünürün dili üç açıdan ele alınabilecek bir fenomen olarak gördüğüne işaret etmektedir. Menze'ye göre bunların biri *dilin insanın dışavurumu [Äußerung] olması*, diğeri *dilin belli bir ulusa aidiyeti belgelemesi*, son olarak da dilin *insanı insan yapan bir özellik* olmasıdır (Menze, 2003: 14). Dili farklı biçimlerde ele alan bu üç perspektifin, *İnsanın Dil Yapısındaki Farklılıklar ve Bunların İnsan Irkının Tinsel Gelişimine Etkileri Üzerine* adlı metinde farklı açılımlarını ve Humboldt'un bunlara dair ayrıntılı tartışmalarını bulmak mümkün. Önce bunlardan ilki olan *dilin insanın dışavurumu olması* ile üçüncüsü olan *insanı insan yapan bir özellik* olmasını ele alırsak, genel olarak bu ikisinde de çeşitli uluslar ve dillere göre herhangi bir ayırım olmadan insanlığın tümüne ait bir duruma işaret edildiğini söyleyebiliriz. Diğerininse

Bunun yerine Türkçedeki "tasavvur" sözcüğünün Anderson'un kavramını daha iyi karşılayacağı görüşündeyim. Bu nedenle metin içinde hayal ve tasavvur sözcüklerini bir arada kullanmayı tercih ettim.

³ Bu konuyu tartışan çalışmalar ve bu çalışmalara ilişkin daha ayrıntılı bir çalışma için bkz. Tükel-Kılıç: 2008.

daha çok ulusal farklılıklar ve bunun dille ilişkisi hakkında olduğu anlaşılıyor. Bir yanda dilin insanlığın tümüne ait olmasıyla tüm insanlığın farklılık gözetmeksizin *bir arada toplandığı* ortak bir zemin olması, diğer yandaysa ulusal dillerin farklılıklarıyla birbirlerinden ayrılması ve özerkleşmesi, Humboldt'ta dil düşüncesinin iki veçhesi gibi görünmektedir. Bir başka deyişle, Humboldt'ta dil kavramı, hem tüm insanlığa ait denilebilecek *dili* hem de tarihsel *dilleri* içermektedir.

Aralarında nasıl bir ilişki ve geçirgenlik olduğu aşağıda tartışılacak olan bu iki veçheden ilkinin, *insanı insan yapan özellik* olarak insanlığın tümüne ait olan konuşma yeteneğinden kaynaklandığı ve bu bağlamda dile genel bir yaklaşım içerdiği anlaşılmaktadır. Yukarıda belirtilen tanımlamalara göre bu genel perspektifte *dilin*, ulusların ifadesi olan tarihsel *dillerin* farklılıklarından bağımsız ve tarihsel dillerin hepsinde ortak bir özellik olarak, bir *dışavurum* hareketi içerdiği söylenebilir. Humboldt'un dile ilişkin en önemli tanımlamalarından biri olan bu dışavurum ediminin, aslında Humboldt'un bir diğer merkezi kavramı olan *tinsel güç* [*Geisteskraft*] kavramıyla ilişkili olduğu dikkat çekmekte ve söz konusu dışavurumda, ontolojik düzlemde tinsel gücün *içeriden dışarıya* doğru bir hareketi olduğu fark edilmektedir.

Menze'nin Humboldt için "her şeyin içinden çıktığı a priori bir güç" olduğunu belirttiği tinsel güç (Menze, 2003: 15-16) beklenmedik ve açıklanamaz bir biçimde kendi derinliklerinden dışarıya çıkmaktadır (Bkz. Humboldt, 1949: 18). Aynı zamanda "Kaynağı açıklanamadığı gibi, etkisi de hesap edilemez" (Humboldt, 1949: 14). Sürekli hareket halindedir ve çeşitli şekillerde kendini dışa vurmaktadır. Menze, kendini dışavuran bu gücün dışavurum hedefinin, "her türlü engelden kurtulmuş, kendisinin bilincine varmış ve kendisini kusursuzlaştıran doğa" (Menze, 2003: 16) olduğunu söyler, gerçekten de Humboldt, tinsel gücün içinden dışarıya doğru bir hareketle kendini mükemmelleştirmeyi isteyen amaçsallığına sık sık işaret etmektedir (Bkz. Humboldt, 1949: 9). Bu hareketin bir sonucu olarak, Menze'nin Humboldt'tan alıntılarla belirttiği gibi, "Bu nedenle, *var olan her şey*,⁴ 'tinsel gücün çeşitli açınımlarından [*Offenbarung*]" (Menze, 2003: 16) başka bir şey değildir. Buradan hareketle dünyada insanlığa ait çeşitli görünüşlerin [*Erscheinung*] kaynağının da yine bu tinsel güç olduğu anlaşılmaktadır:

⁴ Vurgu bana ait.

Kendi içsel derinliği ve yoğunluğundan çıkıp dünyevi olguların akışına nüfuz eden tinsel güç, insanlığın saklı ve adeta gizemli gelişim sürecinde gerçekten yaratıcı olan ilkedir [...] (Humboldt, 1949: 18).

Humboldt için insanlığın bu alıntıda işaret edilen *yaratıcı* tinsel güçten kaynaklanan çeşitli dışavurum ve görünümleri arasında en başta dil gelmekte, Humboldt'tun dili bu görünümlerin merkezine yerleştirdiği dikkat çekmektedir. Bunun gerekçesi olarak Humboldt'un tinsel gücün en iyi bir biçimde dilde görünür hale geldiğini düşünmesi gösterilebilir (Humboldt, 1949: 42). Menze de Humboldt'ta dil ile tinsel güç arasında –sözgelimi gelenek vb. gibi diğer görünümlerden daha belirgin olarak– ayrılmaz bir ilişki olduğuna işaret etmektedir (Menze, 2003: 15-16). Gerçekten de Humboldt, “*Dil*⁵ [...] eylemin [*Tätigkeit*] bir ürünü değil, tinin istemsiz çıkışıdır [*Emanation*]” (Humboldt, 1949: 12) diyerek dil ile tinsel güç arasında neredeyse açıklanamaz ve kendiliğinden bir ilişki olduğunu vurgulamaktadır.⁶ Ayrıca *dilin*, yukarıda insanlığa a priori olduğuna işaret edilen tinsel güçle ilişkilendirilmesi, Humboldt'ta insanlığın tümü açısından *dilin* niçin merkezi bir konuma sahip olduğuna dair de bir fikir vermektedir. Çünkü,

Dilin ortaya çıkması insanlığın içsel bir ihtiyacıdır; toplumsal ilişkilerde sohbet etmeyi sağlayan salt dışsal bir şey değil, aksine insanlığın doğasında yatan, güçlerinin gelişmesi ve bir dünya görüşünün edinilmesi için [...] kaçınılmaz bir şeydir (Humboldt, 1949: 16).

Bu alıntıya bakıldığında (ayrıca bkz. Humboldt, 1949:12), insanın konuşma yeteneği anlamında *dile*, insan olmasından dolayı doğası gereği sahip olduğu anlaşılmaktadır, çünkü Humboldt *dili*, “içsel bir yazgıyla [*Geschick*] bahşedilmiş bir vergi [*Gabe*]” (Humboldt, 1949: 12) olarak görmektedir. Bu vergi ya da bir başka deyişle insanın konuşma yetisi sayesinde tinsel güç kendiliğinden kendi içinden dışarıya çıkabilmekte, bu da dilin “[...] tüm insanlığa ait tinsel gücün sürekli bir etkinliğe geçmesini sağlayan veçhelerden biri olmasını” sağlamaktadır (Humboldt, 1949: 17).

Ancak Humboldt'un bu tanımlamalarının yalnızca *içsel* düzlemde tinsel güç ve konuşma yetisiyle ilgili olduğunu bir kez daha vurgulamak önemli görünüyor. Çünkü insanlığı farklılık gözetmeden bir arada toplayan ve insan olmanın özelliği olan konuşma yetisi, tinsel gücün kendini dışavurmasıyla *ulusal diller* biçiminde farklı görünümler kazanmıştır. Cesare'nin de belirttiği gibi dil,

⁵ Vurgu bana ait.

⁶ Bazı kaynaklarda, bu bilinmezlik düşüncesinin Romantik bir yaklaşımı yansıttığı ve Romantizmin doğa anlayışından kaynaklandığına dikkat çekilmektedir (Ayrıntılı bilgi için bkz. Humboldt, 1949: 374).

“bireysel biçimlerin çeşitliliği içinde [...] görünüm kazanır ve biz de bunları *tarihsel* diller olarak biliriz” (Cesare, 1996: 282). Bu noktada, Humboldt’un yukarıda Menze’nin belirttiği gibi *insanı insan yapan bir özellik* olmasından dolayı ulusal ve kültürel farklılıklardan bağımsız olarak tüm insanlığa ait olan tinin dilsel etkinliği [energeia] ile yeryüzündeki farklı ulusal diller arasında nasıl bir ilişki kurduğu sorulabilir. Humboldt düşüncesinde bu ilişkinin kuruluş biçimi, düşünürün ulusal kimliklerin inşasında dilin belirleyici önemine ilişkin fikirlerini de ortaya koymaktadır.

Yukarıda içsel olan tinsel gücün bir konuşma yetisiyle kendini *dışavurduğundan* söz edilmişti. Bu *içsel* ve *dışsal* kategorilerine, dilin tüm insanlığa ait olmasından dolayı *evrensel*, ulusal dillerde kendini *dışavurmasından* dolayı *bireysel*; ya da tinsel gücün a priori olmasından dolayı *metafizik* ve *transdantal*, ama yine kendini *dışsallaştırmasından* dolayı da *fiziksel* ve *empirik* olanın kategorilerini de ekleyebiliriz. *İçsel*, *evrensel*, *metafizik* ve *transdantal* olana ait tinsel gücün, Avrupa metafizik felsefesinde bunlara göre genelde ikincil kategoriler olarak görülen *dışsal*, *bireysel*, *fiziksel* ve *empirik* alandaki görünümü olan ulusal dillere bölünmesine ve bizzat bu ulusal dillere dair Humboldt’un görüşlerine geçmeden önce, onun dil düşüncesinde, birbiriyle kontrast oluşturan bu kategorilerin yerleşim düzeni de önemli görünmektedir. Humboldt’un dil felsefesinde söz konusu kategoriler arasındaki ilişkilerin, Alman felsefesini Avrupa metafizik felsefesinden ayıran bazı karakteristik özellikleri taşıdığı anlaşılmaktadır. Tinsel gücün dil aracılığıyla ve dil sayesinde içsel, evrensel, metafizik ve transdantal olanın alanından dışsal, bireysel, fiziksel ve empirik olanın alanına geçebilmesi, bu kategoriler arasında bir *geçirgenlikten* söz edebileceğimizi düşündürmektedir. Felsefesinden edebiyatına kadar metafiziğin fizikötesi olmadığı bir Yunan evrenine öykündüğünü bildiğimiz Alman düşüncesinin, Avrupa metafizik felsefesinin birbirinden ayrı evrenleri temsil eden ve hiyerarşik bir ilişki içine giren metafizik-fizik, duyuötesi-duyusal vb. gibi karşıtlıklar arasında geçirgenlik arayışı içinde olduğunu söyleyebiliriz.⁷ Aynı şekilde Humboldt’ta da böyle bir geçirgenliğin devam ettiği söylenebilir. Bu geçirgenliği dilin sağlıyor oluşu, hem Alman düşüncesi ve felsefesinde, hem kültüründe, hem de tinsel gücün *dışavurumları* olan ulusların şekillenişinde dilin merkezi rolüne dair önemli bir

⁷ Böyle bir temellendirmenin gerekçelerine işaret eden kaynaklar için bkz. Tükel-Kılıç, 2008. Ayrıca bkz. Taylor, 1996: 385; Taylor, burada, Martin Luther’in Protestanlık anlayışında kutsal ile dünyevi olan arasındaki mesafenin kapandığına işaret ediyor. Bir başka örnek daha vermek gerekirse, Fichte, Alman dilinde duyusal olan ile duyuötesi olan ayrımları yaparak, bunlar arasında geçirgenlikten söz ediyor, bkz. Fichte, 1955: 65.

gösterge olarak değerlendirilebilir.⁸ Aşağıdaki bölümde, Humboldt'un bu geçiş hareketinin ardından dışsal düzlemde tinsel gücün görünümleri olan ulus ile dil arasında nasıl bir ilişki kurduğu tartışılmaya çalışılacaktır.

2. Humboldt'ta Ulus ve Dil İlişkisi

Humboldt'un "içsel varlığın organı" olarak tanımladığı dilin (Bkz. Humboldt, 1949: 10), dışavurum sırasında ulusal bir karakter kazanması fikrinden hareketle, Humboldt'un "[Dil] bir yapıt (ergon) değil, etkinliktir (energeia)" (Humboldt, 1949: 44) sözünü tekrar anımsar ve bu kez ulusal diller bağlamında olmak üzere tekrar değerlendirmek istersek, tinsel gücün dışavurumu olan *dil*'in hareketinin bir kerelik ve mutlak olmaması, sürekli olması gibi, uluslar ve ulusal diller biçiminde [*Form*] ortaya çıkan görünümlerin de bir kerelik ve mutlak büyüklükler olmadığı söylenebilir. Ulusal *diller*, bir *forma* sahip olmakla birlikte, yine tamamlanmış formlar olarak değil, deyim yerindeyse, tinsel gücün hareketli görünümleri olan *energeialar* biçiminde ortaya çıkmaktadır, ama sanki bu *energeia*'nın içinde hareket ettiği ulusal bir form var gibidir. Bu nedenle Clemens Menze'nin de belirttiği gibi, Humboldt'a göre bu ulusal formlar arasındaki farklılık bilincinin temeline yine dil yerleşmektedir (Menze, 2003: 26-27; ayrıca bkz. Humboldt, 1949: 9). Humboldt'un sözlerinden de bir ulusu en iyi şekilde o ulusun dilinin karakterize ettiğini düşündüğü anlaşılmaktadır:

"Tinini ve karakterin ayırt edilebildiği tüm dışavurumlar arasında dil, bunların ikisini de en gizli sokakları ve kıvrımlarına varıncaya dek ortaya koymaya en uygun olandır" (Humboldt, 1949: 9).

Buna ek olarak Humboldt'a göre, "[...] Dillerin belli bir karakteri vardır, böylece ulus, en çok gelenekler, alışkanlıklar ve edimlerde değil, dilde fark edilebilmektedir" (Humboldt, 1949: 183). Ulusal dil ile ulus arasında kurulan böyle bir ilişkinin nedeniyse, yine nedensellik çerçevesinde açıklanamayan tinsel güçle bağlantılı olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü,

Dil adeta halkların tininin dışsal görünümüdür;⁹ dilleri onların tini ve tinleri de onların dilidir; ne yaparsak yapalım, bunların özdeşliğini

⁸ 17.yy.'dan başlayarak bir projeye dönüşen Alman ulusal kimliğini araştırdığı çalışmasında Anja Stukenbrock, dilin ulusun inşasında üstlendiği merkezi ve kurucu rolden dolayı, Alman ulusçuluk ve milliyetçilik söylemini "dilsel ulusçuluk/milliyetçilik [*Sprachnationalismus*]" olarak adlandırmaktadır (Bkz. Stukenbrock, 2005: 3).

⁹ Bu noktada Humboldt'un metninde halk ve ulus tanımları arasında özel bir ayırım yapıyor gibi görünmediği, bu iki kavramı neredeyse birbiriyle aynı anlamda kullanıyormuş izlenimini uyandırdığını belirtmek gerekiyor. Menze de Humboldt'un başlangıçta ulus ve halk arasında ayırım yapmaya çalışsa da, sonradan bu ayırımın onun için geçerliliğini yitirdiğine işaret ediyor (Bkz. Menze, 2003: 26).

yeterince anlayamayız. Bunların bizim kavrama yetimizle anlayamayacağımız bir ve aynı kaynaktan gerçekten nasıl bir araya geldiği, bizim için hep açıklanamaz kalır (Humboldt, 1949: 41).

Bu alıntıda da görüldüğü üzere, Humboldt dilin bir halkın tınıyla özdeş olduğuna işaret ettiği için, dil, onun için aynı zamanda düşünceleri de oluşturan [*bilden*] organdır (Bkz. Humboldt, 1995: 45). Dil ile düşünce arasında bir bağın kabulüne olanak sağlayan bu görüş de yine tinsel güçten bağımsız olmayan bir anlayışta temellenmektedir. Humboldt'un anlayışına göre dil, "[...] telaffuz edilen sesli düşüncelerin ifadesi haline getirebilmek için tinin sonsuza dek tekrarlanan çalışmasıdır" (Humboldt, 1949: 44). Dolayısıyla tinsel güç, ulusal dil ve ulusal karakter arasında kurulan ilişkiye, söz konusu bir ulusal dilde telaffuz edilen, dolayısıyla o ulusal dile özgü diyebileceğimiz bir düşünme biçimi de ekleniyor gibi görünmektedir. Bunun diğer bir gerekçesi olarak, *içsel* olan tinsel gücün ulusal dillerde kendini dışavuran *dışsal* formunu, düşüncelerle seslerin bir araya gelme tarzının karakterize etmesi gösterilebilir (Krş. Humboldt, 1949: 183). Buradan, tinsel güç ekseninden bakıldığında Humboldt'un dil, düşünce ve ulusal karakter arasında ayrılmaz ve organik denebilecek bir bağ olduğunu varsaydığı sonucu çıkarılabilir.¹⁰

Humboldt'ta da dil, düşünce ve ulusal karakter arasında ayrılmaz ve organik bir bağdan söz etmek mümkün görüldüğüne göre, dil felsefesinde Platon'dan beri tartışılmakta olan (Bkz. Platon, 1997: 25; ayrıca bkz. Schiewe, 1998: 29-50) dilde adlar ile nesnelere arasındaki ilişkide zorunluluk ve rastlantısallık sorunsalı burada da tekrar anımsanabilir. Dilde zorunluluk ve rastlantısallık, ulusal kimlik, ulusal düşünce ve ulusal dünya görüşü konularında dilin belirleyici bir rolü olup olmaması açısından önem taşımaktadır. Zira zorunluluk fikri, dil ile düşünce arasında ayrılmaz bir ilişkiyi şart koştuğu için, ulusa ait dünya görüşü, düşünce biçimi ve ulusal kimlik bakımından dile merkezi bir atfederken, rastlantısallık düşüncüyü dilden bağımsız ele almakta, bu da bizi ulusal kimlikler ile ulusal diller arasında doğrudan ilişki kurmanın mümkün olmadığı bir noktaya götürmektedir.

Platon'dan hareketle adlar ve nesnelere veya daha sonra Saussure'den hareketle gösteren ve gösterilen gibi kavramlarla tartışılacak olan bu sorunsal, Humboldt'un dil anlayışı açısından değerlendirdiğimizdeyse, yukarıdaki

¹⁰ Dilsel milliyetçilik [*Sprachnationalismus*] diye adlandırılan Alman ulusçuluk söylemi ve özellikle Alman idealizmi, bu ayrılmaz ilişkiyi "organik" bir ilişki olarak nitelendirmekte ve Aydınlanmacı Fransız düşüncesinin "mekanlığıyla" bir kontrast oluşturmaktadır (Bkz. Sandkühler, 2005: 224, 227; dilsel milliyetçilik söylemi için bkz. Stukenbrock, 2005: 3)

görüşlerden de hareketle, Humboldt düşüncesinde dilde rastlantısallığın söz konusu olmadığı sonucuna varılabileceği görülmektedir (Krş. Humboldt, 1949: 53). Dil ile düşünce aynı tinsel gücün dışavurumları olduğuna göre, bunlar hepsinden önce tinsel güç ekseninde bir arada durmaktadır.¹¹ Bu düşüncülerin sonucunda, dilin düşünceye ve ulusal karakterin tinsel gücün dışavurumu olan ulusal görünümlere belli bir çerçeve, hatta ulusal bir sınır çizdiği de düşünülebilir. Başka bir metninde, “Her dil kendisini konuşan tine belli sınırlar koyar” (Humboldt, 1995: 13) diyen Humboldt da büyük bir olasılıkla bu türden bir sınıra işaret etmektedir. Ama ulusal diyebileceğimiz bu sınırın başka bir önemi daha olduğu anlaşılmaktadır. Bu dilsel sınır, aynı zamanda ulusun bir düşünce biçiminin olduğu kadar dünya görüşünün de sınırlarını belirginleştirmektedir. Dahası, konuşanların duyum ve edimlerinin tarzını da belirleyen yine dil olduğu anlaşılmaktadır (Humboldt, 1949: 60). Dolayısıyla, aynı dili konuşan insanların, yukarıda işaret edildiği gibi, telaffuz edilen sesleri düşüncelerin ifadesi haline getirmek için aynı dilsel aracı kullanıyor olmasından dolayı, ortak bir algılayış biçimine ve dünya görüşüne sahip olduğunu söyleyebiliriz. Bir tür dilsel ağı içinde bulunmaktan kaynaklanan (Bkz. Cesare, 1996: 283) bu *ortak bir ulusal zeminde toplanmışlığın*, Benedict Anderson'ın kavramına başvurursak, hayal [tasavvur] edilmiş bir cemaatin inşa edilmesini olanaklı kılacak bir durum yarattığını söylemek mümkün görünmektedir. Bu bağlama ilişkin olarak Stukenbrock da, Humboldt'ta aynı dili konuşan insanların homojen bir dünya görüşüne sahip olmalarının, düşüncede de bir tür homojenliğe yol açtığına altını çizmektedir (Stukenbrock, 2005: 286). Aşağıdaki alıntı da Humboldt'un bireylere bölünmüş çoğulluk ile ulusun sağladığı *birlik* ve *bütünlük* [*Einheit*] konusundaki görüşlerini açıkça ortaya koyuyor:

Böylesine çeşitli bireylere ifade olanağı sunduğu düşünülünce, [dil]de mutlak bir karakersizlik varsaymak gerekir gibi görünmektedir [...] Ama aslında dil, birbirine karşıt iki özellik barındırmaktadır: Bir *dil* olarak aynı anda sonsuz sayıda bölünebilmek ve yine bir dil olarak başka ulusların çok sayıdaki diline karşı belli bir karakterle *bir* olarak toplanabilmektir (Humboldt, 1949: 180).

Aynı şekilde Humboldt'un aşağıdaki sözleri de, dil ile ulusun pek çok açıdan örtüşmesini örnekler niteliktedir:

Aynı ulusa dahil olan bireyleri çevreleyen ulusal bir tekbiçimlilik söz konusudur ve bu, yine her bir duyum tarzını, başka bir halktan ayırır.

¹¹ Ayrıntılı bir tartışma için bkz. Frey, 1997: 37-38; ayrıca bkz. Humboldt, 1949: 52-53.

Halkın karakteri, bu tekbiçimlilikten ve her dile özgü itici güçten ortaya çıkmaktadır. Ulusun kendine özgülüğünden dolayı, dil de belli bir kendine özgülük edinir ve o da ulusa aynı tekbiçimliliği sağlayacak şekilde tersinden etki eder (Humboldt, 1949: 181).

Ancak Humboldt düşüncesinde dilin ortak bir zeminde toplanmaya ve alıntılarda da işaret edilen türden homojen bir kimlik inşa etmeye sadece bu açıdan olanak sağlamadığı anlaşılmaktadır. Dil, Humboldt'ta geçmişle ilişkinin de kopmamasını sağlayan bir bağ olarak karşımıza çıkmaktadır aynı zamanda, çünkü,

Ama onun [dilin] içinde, uzak geçmişin şimdinin duygusuna hâlâ nasıl bağlı olduğu çok daha açık ve canlı bir biçimde hissedilir ve sezilir, çünkü dil, eski soyların duyularının içinden geçmiştir ve onların nefesini muhafaza etmektedir; ama bu soylar anadilin aynı seslerinde, –ki bunlar bizim duygularımızın da sesidir– ulusal ve ailevi olarak bizimle akraba olurlar (Humboldt, 1949: 63).

Bu durumda dilin geçmişten bugüne dek olan sürecin içinden geçerken bir tür belleği de beraberinde getirerek, o dili konuşan insanların bireyselliklerini kapsayan bir ortak bir kimlikte toplanmışlık hissi sağladığını söylemek yanlış olmayacaktır. Ayrıca ulusal dilin, kendi içindeki bireysel farklılıklara rağmen bu türden bir *ortak* zeminde toplanmışlığın sağladığı *homojenliği* geleceğe taşımanın garantisi olduğu yorumu da yapılabilir. Stukenbrock, Humboldt'ta dilin geçmiş, şimdiki zaman ve gelecek arasında devamlılık sağlaması, böylece ulusal kimliğin sürekliliğinin garantisi olması fikrini kendi sözleriyle şöyle ifade etmekte ve aslında Humboldt'un bu konudaki görüşlerini özetlemektedir:

O [dil], sadece geçmişte düşünülmüş olanın tortusu değil, şimdiki zamanda düşünülenin itici gücü ve gelecekte düşünülecek olanın da projektörüdür (Stukenbrock, 2005: 285-286).

Dilin geçmişten gelip şimdinin içinden geçerek geleceğe uzanması, bu hareketiyle, kendisini konuşan insanlara kendine özgü ortak bir dünya görüşüyle birlikte düşünme biçimini de sağlaması ve bir tür dilsel sınır oluşturması, ulusal kimliklerin inşasından ayrı düşünülemeyecek olan *sınırların dışındaki ötekilik* sorunsalını akla getirmektedir. Bilindiği ve bu çalışmanın başında da belirtildiği üzere, Avrupa modernizmiyle birlikte tarih sahnesinde yerini almaya başlayan ulusal kimliklerin önceki dönemlerin toplumlarından farklılaşmasını sağlayan en belirgin özelliği, ulusal sınırlar içinde homojen kimliklerin oluşması amaçlanırken, sınırların dışında kalanlarla aradaki farklılıkların da belirginleştirilmesi ve bu farklılıklara kimlik inşasının başlıca unsurlarından biri

olarak başvurulmasıdır. Bu durumda Humboldt, sınırların içinde hayali [tasavvur edilmiş] bir ulusal kimliğin inşasını ve devamlılığını olanaklı kılan ulusal dil ile öteki diller arasında nasıl bir ilişki olduğunu varsaymaktadır?

Humboldt'un kendi döneminde güçlenmeye başlayan ulusçuluk ve milliyetçilik söylemlerinin içinde katı mı, yoksa daha ılımlı bir tutum mu sergilediğine dair de bir fikir verebilecek olan bu sorunun yanıtı, düşünürün konuşma, düşünme ve anlama süreçlerine ilişkin modeliyle, özellikle de onun *parça* ve *bütün* kavramlarına ilişkin görüşleriyle bağlantılı olduğundan, ayrı bir başlık altında ele alınacaktır.

3. Yabancıliğin İçinden *Bütüne* Ulaşma Çabası: Parça-Bütün İlişkisi

Humboldt'un aşağıdaki sözleri, dille belirlenen ulusal sınırın *içerisi* ile *dışarısını* ve ötekilik sorunsalını tartışmaya başlamak için önemli saptamalar içermektedir:

[Dil] ait olduğu halkın çevresine bir çember çizer, bu çemberin dışına çıkmak ancak, aynı zamanda başka bir çemberin içine girmekle mümkündür (Humboldt, 1949: 60-61).

Sanki yeryüzünde insanlık, dilsel sınırlarla birbirinden ayrılmış ulusal öbeklerden oluşmakta ve bunlar *birbirine denk* büyüklükler olarak yan yana durmaktadır. Ayrıca Humboldt'un bu cümlesinden, insanın ancak bir ulusal dilin çizdiği sınırlar içinde var olabileceğini, bu ulusal öbekler arasında dilsiz bir varoluş mekânı bulunmadığı görüşünde olduğu sonucu da çıkarılabilir. Öte yandan bu aşamada ötekilik, pek çok başka Alman düşünürde rastladığımızdan farklı olarak, negatif anlamla yüklenmiş gibi görünmemekte, Humboldt'un farklılığa karşı nötr bir tavrı varmış gibi hissedilmektedir. Bu türden bir ötekilik anlayışının Humboldt'un *düşünme* [*Denken*] ve *konuşma* [*Sprechen*] modelinden kaynaklandığı söylenebilir. Aslında tekil bir birey ya da öznenin düşünme ve konuşmasına ilişkin olan Humboldt'un modeli, kendi başına birer bireysellik ya da bir ortak özne olarak düşünülebilecek ulusların düşünme ve konuşması için de uygulanabilecek gibi görünmektedir.

Humboldt'un modeline göre konuşma, "düşünmenin gerekli koşuludur" (Bkz. Menze, 2003: 18). Bir özne, öznel bir edimle *düşünme*'sinde bir tasavvur nesnesi oluşturur:

Zira hiçbir tasavvur türü, zaten mevcut olan bir nesneye bakışın alımlanışı değildir. Duyuların etkinliği, tinin içsel eylemine bütünleşik olarak

bağlanmalıdır; tasavvur bu bağdan kendini ayırır, öznel gücün karşısında nesneye dönüşür ve bir nesne olarak yeniden alımlanarak tekrar geri döner. Ama burada dil, kaçınılmazdır. Çünkü tinsel çaba dudakların arasından dile yol açarken, bunun ürünü de aynı zamanda kulağa geri dönmüş olur. Dolayısıyla tasarım gerçek bir nesnellığe yerleştirilmiş, ama öznelliğini de kaybetmemiş olmaktadır (Humboldt, 1949: 55).

Humboldt'un bu alıntıda betimlediği düşünme ve konuşma süreci ve bu süreçte dilin üstlendiği merkezi rol, eldeki çalışmayla ilgili olarak iki açıdan değerlendirilebilir:

Birincisi, herhangi bir nesneye ilişkin düşünmede öznelliğin vurgulanması ve – düşünme öznenin bağımsız gerçekleşmeyeceğine göre– bir bakıma öznelliğin bir sonucu olması, dünya görüşlerinin nesnellikle belirlenmeyip, zorunlu olarak bireysel ve öznel olacağı, mutlak bir bakışın olamayacağı gibi fikirlere de kapı aralamaktadır, “çünkü her nesnel algılamaya öznellik de zorunlu olarak karıştığından, dilden de bağımsız olarak, her bireysellik kendine özgü bir dünya görüşünün durma noktası olarak ele alınabilir” (Menze, 2003: 21). Bu, ulusların mutlak değil kendi içinde öznel ve bireysel, dolayısıyla da göreceli hatta *energeia*'dan dolayı da hareketli ve değişken büyüklükler olduğunu da akla getirmektedir.

İkincisiyse, dilselleştirmeyle gerçekleşen bu türden bir düşünme sürecinde, nesnel düşünme ve anlamanın gerçekleşebilmesi için, Humboldt'a göre bir *başkasının* varlığının zorunlu olmasıdır. Bu da, Humboldt'ta *öteki* kavramı konusunda ipuçları vermektedir. Bunu şöyle açıklayabiliriz: Yukarıdaki alıntıda (Humboldt, 1949: 55), Humboldt düşünme sürecini, özne ile nesnenin bir tür karşı karşıya gelmesi ve öznenin nesneye ilişkin olarak telaffuz ettiği sözün kendi kulağına dönmesiyle, deyiş yerindeyse bir tür refleksif hareketin gerçekleştiğine işaret edilmişti. Humboldt'un ancak dille gerçekleşebildiğini belirttiği bu işlemin (Humboldt, 1949: 55) ve refleksiyonun tamamlanabilmesi için, tekil öznenin sınırlarının aşarak sözün bir *başkasına* doğru uzanması gerekmektedir:

İnsanların insanlarla arasındaki herhangi bir paylaşıma [...] bakılmaksızın, konuşma, tek tek bireylerin kendi içine kapalı bir tek başlılık içinde düşüncelerinin zorunlu bir koşuludur. Oysa dil, toplumsal olarak geliyor gibi görünmektedir, çünkü sözlerin başkaları üzerinde anlaşılır olup olmadığına dair bir çaba söz konusudur. Zira kendi kendine oluşturulmuş bir sözün başka birinin ağzında yankılanması, nesnellığı arttırmaktadır (Humboldt, 1949: 55).

Konuşma, düşünme ve anlamayı bir başkası yani Ben'in karşısındaki bir öteki değilse de bir Sen olmaksızın neredeyse imkânsız kılan böylesi bir süreç, Humboldt'un ötekilik sorunsalına karşı tutumunu da açıkça ortaya koymaktadır. Öznenin refleksif bir hareketi tamamlayarak düşüncesini –öznelliğini yitirmeden– nesnelleştirebilmesi, kendisiyle başbaşaiken yaşadığı bu süreçte oluşan hayali imgeyi/yanıltıcı nesneyi [*Traumbild/Scheinobjekt*; bkz. Menze, 2003: 19] düşünmede gerçek bir nesneye dönüştürülebilmesi için, *bir başka özneye* daha ihtiyaç duymaktadır.¹² Menze'nin de belirttiği gibi, "Bu durumda insan, Ben'e tekabül eden bir Sen'e ihtiyaç duymaktadır, çünkü böylece, öznel söz, sözü duyan ve ona karşılık veren kişide nesneye dönüşmektedir" (Menze, 2003: 21).

Dolayısıyla Humboldt'un konuşma, düşünme ve anlama süreçlerine ilişkin bu modelde, Ben ile Sen arasında gerçekleşen *sosyalleşmenin* [*Geselligkeit*] merkezi bir kavram haline gelmesi ve dolayısıyla bunların, öznellik sınırlarının dışına çıkmayı yani *başkasını* gereksinen bir konuşmada temellenmesi (Menze, 2003: 21-22), ulusların arasındaki ilişkiye de yansıtılabilecek bazı karakteristikler gibi görünmektedir. Ulusların arasındaki ilişkide, kendi kimliğini mutlaklaştırma ve kendinden olmayanı ötekileştirme düşüncesinden sıyrılarak, kimlikleri birine denk büyüklükler olarak ele almaya olanak sağlayacak, kendini anlayabilmek için başka bir ulusun varlığını gerekli kılacak böyle bir anlayışın izleri, Humboldt'un yabancı dil öğrenme konusundaki görüşlerinin satır aralarında da bulunabilir:

Yabancı bir dil öğrenmek, [...] o ana kadarki dünya görüşünde yeni bir bakış açısı kazanmak olmalıdır ve aslında bu, bir dereceye kadar böyledir zaten, çünkü her dil insanlığın kısımlarından birinin düşünme biçimini ve kavramlarından oluşan bütün bir dokuyu içermektedir (Humboldt, 1949: 61).

Bu alıntıdan da anlaşıldığı üzere, başka düşünürlerin görüşlerinde negatif anlamlarla yüklenen ve deyim yerindeyse kimliğin benzeşilmemesi gereken *öteki* yarısı haline gelen ötekiler, Humboldt tarafından insanlığın bir parçası, yeni dünya görüşlerinin merkezleri olarak ele alınmaktadır. Bunun nedeni yine, yukarıda Humboldt'un merkezi kavramlarından biri olduğunu belirttiğimiz tinsel güç kavramıyla ilişkilendirilebilir. Humboldt için bu tinsel güç, adeta ulusların çoğulluğuna dağılmış, onlarda kristalleşmiş gibidir ve uluslar nasıl kendi içlerinde ulusal *dilleri* sayesinde ortak bir zeminde buluşuyorsa, farklı uluslar da bir bakıma varlıklarını borçlu oldukları tinsel gücün tüm insanlığa ait olmasından ve *dilden* dolayı, birbirine bağlıdır:

¹² Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Humboldt, 1949: 54-57 ve Menze, 2003: 19-22.

İnsan soyunun halklara ve boylara ayrılması, dilleri ve ağızlarının farklılığı, üçüncü ve daha yüksek bir görünümle bağlantı içindedir ve ona bağlıdır; ve bu da, insana ait tinsel gücün her zaman yeni ve çoğunlukla daha yüksek bir biçimdeki üretimidir (Humboldt, 1949: 9).

Halklar ve uluslar arasında tinsel güç ekseninden kaynaklanan böyle bir bağ, ilk bakışta Humboldt'un tüm ulusları birbirine eşdeğer olarak gördüğünü düşündürmektedir. Bunun nedeni olarak, Cesare'nin de işaret ettiği üzere, Humboldt düşüncesinde "Farklılığın her zaman *birlik* ve *bütünlük* [*Einheit*] içindeki bir farklılık" (Cesare, 1996: 282) olarak görülmesi gösterilebilir. Burada vurgulanan birlik/bütünlük, insan soyunun temelinde yatan bir *birlik* ve *bütünlüktür* (Bkz. Cesare, 1996: 282). Buradan hareketle belki de hayali [tasavvur edilmiş] bir cemaat olarak algılanıp algılanamayacağını sorgulayabileceğimiz bütün bir insanlık, aynı anda hem parçalanmış hem de bir bütün olarak parçalanmamış gibi görünmektedir. Bu *parça* ve *bütün* ilişkisi, Humboldt'un başka bir bağlamda, çeviri sürecinde ve genel anlamda *yabancı olanı anlama* konusundaki görüşlerinde daha da netleşmektedir.

Bu konuda öncelikle, iki farklı perspektif olan iki ulusal dilin karşılaşmasından, hem farklılığın hem de –Tevrat'taki Babil efsanesinde anlatılan dilin başlangıçtaki parçalanmamışlığı misali– başlangıçta olduğu varsayılan bir *birlik* ve *bütünlüğün* ve parçalanmamışlığın aynı anda deneyimlenmesi düşüncesinin öne çıktığı söylenebilir. Yabancı olanla –buradaki anlamıyla başka bir ulusun yabancılığıyla– aradaki mesafenin [*Differenz*] aşılmasının imkânsız bir mesafe olduğu anlaşılmaktadır. Ama tam da bu mesafenin aşılamazlığının kabulü, mesafeyi daraltıyor ve ulusları başlangıçtaki *birlik* ve *bütünlüğe* yaklaştırıyor gibi görünmektedir:

Anlama, başlangıçtaki bulanık bir örtüşmenin [*Übereinstimmung*], telaffuz edildiği bir süreç gibi görünmekte ve bu süreçte, görünürdeki yabancılığın aşılması amaçlanmaktadır. Dil başlangıçtaki örtüşmenin oluşturulduğu araç değildir; aksine, ilksel/kökensel olarak deneyimlenmiş *birlik* ve *bütünlüğünde* [*Einheit*] dilde, 'daha önceki' bir örtüşme kendini açığa vurmaktadır (Cesare, 1996: 287).

Dil sayesinde farklılıkların arasındaki mesafe artmamakta, aksine başlangıçtaki bir *birlik* ve *bütünlük* deneyimlenebilir hale gelmektedir. Farklılıklara, buradaki bağlamda ulusal farklılıklara görecelik fikrini ve dolayısıyla hoşgörüyü davet edebilecek gibi görünen böylesi bir yaklaşım, Apel'in başka bir bağlamda Humboldt'un çeviri anlayışına dair tartışmasından alınan şu cümleyle daha da

güçlenmektedir: “*Yabancılık değil, yabancı olan*¹³ hissedildiği sürece, çeviri en yüksek amacına erişmiş demektir” (Apel, 1982: 146).

Çeviri bağlamında dile getirilmiş olmakla birlikte, Humboldt’un yabancıliğa ve dolayısıyla yabancı uluslara ilişkin tutumunu yansıtan bu görüşleri, Humboldt’un başka metinlerinden alıntılanan şu sözleri de desteklemektedir: “görüyoruz ki iyice araştırılmış çok sayıda dil, üstünlükleri ve eksiklikleriyle karşılıklı olarak birbirini tamamlamaktadır” (Humboldt, 1995: 13). Tüm bu görüşlerden hareketle, çoğulluğu oluşturan ve hepsinin tinsel gücün farklı biçimlerde dışavurumları olmaları dolayısıyla birbirlerini tamamladıkları anlaşılabilir diller ve uluslar arasında Humboldt’un bir üstünlük ilişkisi kurmayacağı sonucuna kolaylıkla varılması gerekir.

Ancak Humboldt böyle bir sonuca varmayı sağlayacak görüşlerinin yanı sıra, metnin çeşitli kısımlarında bazı açılardan diller arasında oluşan farklılıkların bir üstünlük ya da ilkelik gerekçesi olabileceğini de hissettirmektedir. Bir başka deyişle, Humboldt’un yukarıda avantajları ve eksiklikleriyle birbirlerini tamamladığını belirttiği ulusal diller arasında, farklılıklarda temellenen bir tür hiyerarşinin oluşmasına da izin verdiği ya da görüşlerinden hareketle istenirse böyle bir hiyerarşi için düşünsel bir zemin bulunabileceği hissedilmektedir. Tinsel gücün kendini dışavurmasıyla bağlantısı olduğu anlaşılabilir bu türden farklılıkları yaratan başlıca nedenin, Humboldt’a göre yine dışavurma koşullarında aranması gerektiği söylenebilir:

Genel olarak insanların tümünde bulunan konuşma gücünün, rahat bir biçimde ya da engellerle karşılaşarak halkların içinde bulunan tinsel gücün içinden geçip, ama daha iyi ama kötü bir biçimde kendini dışavurma çabası, [dillerin] farklılığın[ın] nedeni olarak değerlendirilebilir (Humboldt, 1949: 15).

Bu noktada Humboldt’un tinsel gücün *dışarıya* çıktığında farklı formlar¹⁴ alabildiğine ilişkin görüşleri anımsanabilir. Tinsel gücün dışavurum hareketiyle aldığı farklı formlar, ulusların insanlığın tinsel gücünden aldığı payın oranıyla belirliyor gibi görünmektedir. Bu pay, konuşma gücünün [*Kraft der Rede*] ne dereceye kadar engellenip engellenmediğini ve dilin alacağı formu da etkilemektedir:

Dil, insanların tümüne ait bir doğuştan gelen bir özellik olduğu ve dolayısıyla tüm dilleri anlama anahtarını herkes kendi içinde taşıyor

¹³ Vurgu bana ait.

¹⁴ Donatella di Cesare, Humboldt için dilin insanın biçimi [*Form*] olduğuna işaret etmektedir (Cesare, 1996: 278).

olduğu için, bundan, tüm dillerin formunun özünde aynı olduğu ve her zaman genel amaca ulaşmaları gerekeceği sonucu kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Farklılık bu amaca ulaşmaya olanak sağlayan araçlardan ve yalnızca belli sınırlardan kaynaklanıyor olabilir. Ama farklılıklar dillerde çok çeşitlidir ve yalnızca aynı nesnelere farklı tanımlandığı sesler için geçerli değildir, aksine farklılık, dil duygusunun dile form kazandırma amacıyla sesleri kullanma biçiminden [...] kaynaklanmaktadır (Humboldt, 1949: 270).

Bu alıntıdan da anlaşıldığı gibi, tinsel gücün kendisi gibi a priori olan ve aslında her dil için aynı olması gereken form, ulusal dillerde farklı görünlere bürünebilmektedir. Bunu başka bir biçimde ifade etmek istersek, *içsel* düzlemde aynı amaçsallığı taşıyan *evrensel* ve *bütün* olan *form*, *dışsal* düzlemde parçalanmakta, amaca ulaşma aracı farklılaşmakta, görecelileşmekte ve ulusal bir karakter kazanmaktadır.

Dolayısıyla dilsel formun bu görünen yüzünün, Humboldt'a diller arasında bir değerlendirme ve derecelendirme yapmak için uygun bir araç olarak görüldüğü söylenebilir.

Kendi içinde dilin değerlendirilmesinde, bir form kendini açığa vurmali ve bu form her şeyden çok dilin amaçlarıyla örtüşmelidir. Dilin üstünlük ve eksiklikleri, bu forma yaklaşma oranına göre değerlendirilmelidir (Humboldt, 1949: 271).

Tam da bu aşamada, ötekilik fikrinin daha çok *yabancılığa* dönüştüğü, ama yabancılığın vurgulanması yerine ve yabancı olanı anlamaya çalışmanın tercih edildiği ve dolayısıyla ılımlı bir tutumun kendini hissettirdiği Humboldt'un böylesi bir hiyerarşiye zemin hazırlayabilecek görüşler ortaya koymasının şaşırtıcı bir yanının olduğunu teslim etmek gerekiyor. Humboldt'un çelişkili gibi görünen bu tür görüşlerini değerlendirebilmek için, tartışmayı bu çalışmanın çerçevesini aşan daha farklı bir açıdan ele almak ve dönemin düşünsel ve siyasi koşullarını da dahil ederek söz konusu metni incelemek gerektiği görüşündeyim. Yine de kanımca Humboldt, ulusal kimlik ve dil arasında kurulan ilişki ve ulusal kimlikler çerçevesinde karşımıza çıkan farklılık inşası ve ötekileştirme gibi sorunsallar bakımından, günümüz için bile zengin bir tartışma zemini sağlıyor.

KAYNAKÇA

- Anderson, Benedict** (2004): *Hayali Cemaatler*, çev. İskender Savaşır, Metis Yayınları, 3. bs
- Apel, Friedmar** (1982): *Sprechbewegung: Eine historisch-poetologische Untersuchung zum Problem des Übersetzens*, Carl Winter Universitätsverlag, Heidelberg.
- Böhler, Michael** (1995): “Nachwort”, *Schriften zur Sprache*, Yay. Haz. Michael Böhler, Reclam, Stuttgart, s. 229-258.
- Cesare, Donatella di** (1996): “Wilhelm von Humboldt (1767-1835), *Klassiker der Sprachphilosophie*, Yay. Haz. Tilman Borsche, Münih, s. 275-289.
- Frey, Hans-Jost** (1997): “Übersetzung und Sprachtheorie bei Humboldt”, *Übersetzung und Dekonstruktion*, Yay. Haz. Alfred Hirsch, Suhrkamp, Frankfurt a. Main, s. 37-63.
- Humboldt, Wilhelm von** (1949): *Über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues und ihren Einfluß auf die geistige Entwicklung des Menschengeschlechts*, Claassen&Roether, Darmstadt.
- Humboldt, Wilhelm von** (1995): *Schriften zur Sprache*, Yay. Haz. Michael Böhler, Reclam, Stuttgart.
- Menze, Clemens** (2003): *Nationalcharakter und Sprache bei Wilhelm von Humboldt*, Unibuch Verlag, Lüneburg.
- Fichte, Johann Gottlieb** (1955): *Reden an die Deutsche Nation*, Felix Meiner Verlag, Hamburg.
- Platon (Eflatun)** (1997): *Kratylos*, çev. Suad Y. Baydur, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- Sandkühler, Hans Jörg** (Yay.) (2005): *Handbuch Deutscher Idealismus*, Metzler, Stuttgart, Weimar.
- Schiewe, Jürgen** (1998): *Die Macht der Sprache*, C.H.Beck
- Stukenbrock, Anja** (2005): *Sprachnationalismus: Sprachreflexion als Medium kollektiver Identitätsstiftung in Deutschland (1617-1945)*, Berlin /New York, de Gruyter (Studia Linguistica Germanica 74).
- Taylor, Charles** (1996): *Quellen des Selbst: Die Entstehung der neuzeitlichen Identität*, çev. Joachim Schulte, Suhrkamp, Frankfurt am Main.
- Tükel-Kılıç, Yeşim** (2008): *Alman Ulusçuluğunun Dil Merkezli İnşası: Düşünsel Bir Model Olarak Alman Ulusçuluğuna Dışarıdan Bir Bakış*, İÜ Alman Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Tez Danışmanları: Prof. Dr. Turgay Kurultay, Prof. Dr. Zeynep Sayın Balıkcıoğlu, yayımlanmamış doktora tezi.